

Melocco Miklós emlékművének felavatása a Páneurópai Piknik helyszínén. Bolodár Zoltán felvétele

SZAKÁLY SÁNDOR | Nemzetközi történet- konferencia az 1989. évi határnyitás évfordulóján

2009-ben Magyarországon megkülönböztetett figyelem kísérte az 1989. évi „határnyitást”, amelynek következtében Magyarországon tartózkodó keletnémet (NDK) állampolgárok ezrei hagyták el Magyarország területét. Az 1989. szeptember 11-én 0 órától megnyílt határt – értelemszerűen az osztrák–magyar határról van szó ebben az esetben – az érvényes úti okmányokkal rendelkezők léphették át, és ezt örömmel meg is tették. Ezt az eseményt azonban számos korábbi kisebb-nagyobb történet előzte meg, így a Sopronban 1989. augusztus 19-én megrendezett Páneurópai Piknik, amely amolyan spontán határnyitást eredményezett. Az ott és akkor Sopronpusztánál összegyűlt ünneplők között NDK állampolgárok százai jelentek meg és egy óvatlan – vagy talán jól időzített? – pillanatban átrohantak Ausztriába. Fiatalok és idősek, családok és egyedülállók. Azóta is sokan és sokszor idézik fel ezeknek a történeteknek az emlékeit, a Piknik egykori szervezői pedig nem egy esetben szembesülhetnek azokkal a számukra

meglepő állításokkal, amiből kiderül, hogy hányan, hogyan és hol szervezték a Pikniket, amelyen az „utólagos szervezőket” nem is látták.

Erre a húsz esztendővel ezelőtti eseményre emlékezve – de kissé megelőlegezve az 1989. szeptember 11-ei határnyitás évfordulóját is – nagyszabású rendezvénysorozat vette kezdetét Sopronban 2009. augusztus 17-én.¹ A politikai és kulturális rendezvények között helyet kapott egy olyan nemzetközi történész konferencia is, amelynek felkért előadói első ízben tettek kísérletet arra, hogy megvizsgálják: vajon milyen magyarországi és nemzetközi előzményei voltak a történéseknek, hogyan jutott el oda a kor magyar politikai vezetése, hogy tudomásul vette a megváltoztathatatlan tünő helyzetet.

A Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt szervezett konferencia megnyitását dr. Pálinkás József akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke vállalta. A nyolc előadó gyakorlatilag minden olyan témakört lefedett előadásában, amely a Páneurópai Piknikhez és a magyar határnyitáshoz volt köthető. Az előadók szinte kivétel nélkül korabeli forrásokra építették előadásukat. Igyekeztek mellőzni a publicisztikában látványosan megjelenő „legendákat”, és mivel semminemű érintettségük nem volt a témával, legfeljebb a források elemzése okozhatott volna vitát közöttük és a konferencia jelentős számú hallgatósága között.

A konferencia első előadását Romsics Ignác egyetemi tanár (Esterházy Károly Főiskola, Eger), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja tartotta. A 20. századi magyar történelem egyik legkiemelkedőbb historikusa – aki az utóbbi időben egyre szívesebben fordul az 1956-ot követő események kutatása, bemutatása felé – a Kádár-rendszer legitimitáció-vesztéséről beszélt, alapos statisztikai adatokkal támasztva alá mondanivalóját. Romsics úgy vélekedett, hogy a nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok az 1970-es években megindult változása alapvetően járult hozzá a Kádár-rendszer hitelvesztéséhez, amelyet bizonyos belső politikai és gazdasági gondok is elősegítettek. Az 1956-ban hatalomra került politikai erő egyre kevesebb támogatásra számíthatott. Fennmaradását jelentős mértékben a külső támogatásoknak köszönhette, amelyek egy része már nem kelet felől, hanem nyugatról jött, igaz utóbbi esetben (is) visszafizetendő kölcsönök formájában.

---

¹ Lásd Brummer Krisztián írását jelen számunkban. (A Szerk.)

1. kép. Néhányan a történész-konferencia előadói közül.
Balról: Romsics Ignác, Borhi László, a második sorban: Deák Ernő, Tóth Imre.
Bolodár Zoltán felvétele

A belpolitikában Kádár hatalma kezdett összezsugorodni, hasonlóan a gazdasági fejlődéshez. Egy idő után már az volt a kérdés, hogy ki, hogyan, milyen eredménnyel veheti majd át az utód szerepét. Ez sajátos hatalommegosztással jött létre, hiszen a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetői posztján Kádárt váltó Grósz Károly mellett megjelent a technokratának tekintett Németh Miklós a kormány élén, és mindent megtett azért, hogy a pártközpontban egykoron kiépült hatalmi centrum csak társ és ne vezető erő lehessen a bel- és külpolitikában. Jól mutatja ezt az is, hogy a határnyitás kérdésében a kormány fontosabb szerepet játszott, mint a párt, amelynek erodálódása 1989-re már elképesztő mértéket öltött.

S hogy miként látta ezt a helyzetet a nagyvilág és milyen volt a nagyhatalmak viszonya 1989-hez, illetve 1989-ben egymáshoz és hol kapott ebben a helyzetben szerepet Magyarország, arról már Borhi László, a történelemtudomány kandidátusa, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa beszélt. Jól érzékeltette azt a helyzetet, ami az akkori két szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között fennállott, de nem feledkezett meg a brit és a francia álláspontok elemzéséről sem. Különösen érdekes volt az a forrásokra és egykori elemzőkkel folytatott beszélgetésekre alapuló véleménye,

amelyben jelezte, hogy a nyugati hatalmak részéről érzékelhető volt bizonyos „félelem” a határok megnyitása miatt, illetve nem volt igazán nagy a lelkesedés az esetleges német egység létrejöttét tekintve sem, ami a nyitottá váló határok esetében már akkor valószínűsíthetőnek tűnt. Borhi – főleg amerikai forrásokra épülő – elemzése és értékelése alapos és hiteles volt.

2. kép. A történész-konferencia résztvevői: Werner Fuhrmann, a Freundeskreis Europa Berlin e. V. elnöke és dr. Fodor Tamás polgármester. Bolodár Zoltán felvétele

Egészen más oldalról közelítette meg a témát, és időben az 1960-as évekig is visszanyúlt Slachta Krisztina, a Pécsi Tudományegyetem doktorandusza, aki disszertációja témájából tartotta meg személyes hangvételű előadását. Ő a Magyarországon létrejött német-német kapcsolatok történetét tekintette át, elsősorban az egykori Stasi irataiban folytatott kutatásai alapján. Néhány korabeli dokumentum idézésével érzékletesen mutatta be, milyen keletnémet nemzetbiztonsági hálózat figyelte a magyarországi „német találkozókat” s hogy miként működött az ide telepített, részben turistának álcázott, részben hivatalosan itt működő Stasi szervezet. Ugyanakkor az általa feltárt dokumentumok alapján egyértelművé tette, hogy az NDK nemzetbiztonsági szervezetével otthon együttműködők szabadságuk alatt sem szüneteltették tevékenységüket. A campingekből, szállodákból, éttermekről, gulyás-partikról is jelentettek, nem egy esetben potenciális disszidenseket felfedezve. Előadásában néhány érzékletes

példán mutatta be a szétszakított vagy szétszakadt családok helyzetét, a keletnémetekkel együttműködő magyar állambiztonsági szervezetek és azok önkéntesei által végzett munkáját.

Német és magyar nyelven is olvasható könyvet írt már a „vasfüggöny” lebontásáról Oplátka András habilitált egyetemi tanár, a budapesti Andrássy Gyula Német Tannyelvű egyetem professzora, aki hosszú éveken keresztül a Neue Zürcher Zeitung legelismertebb Kelet- és Közép-Európa szakértőjének számított. A lap egykori szovjetunióbeli és magyarországi tudósítója levéltári források és az eseményekben meghatározó szerepet játszott politikusokkal folytatott beszélgetéseinek eredményét osztotta meg a hallgatósággal. Saját szavaival élve, „ismert tényekről” és „fehér foltokról” beszélt. Mert még mindig akadnak olyan apró részletkérdések, amelyre nem sikerült pontos választ kapni. Ilyen például az, hogy a Páneurópai Piknik menekültjeinek a fogadására készültek-e az osztrák hatóságok? Mennyit tudhattak arról az illetékes (nyugat-)német szervezetek? S a sor folytatható lenne. Ennek ellenére az előadó úgy vélte, nagy „leleplezések” már nem várhatóak. Ha a még nem kutatható német és osztrák levéltári források elérhetőek lesznek, akkor talán az utolsó mozaikkocka is a helyére kerülhet. Ezt azonban lehet, hogy már csak a következő nemzedékek valósíthatják meg. Mindez azon a tényen nem változtat, hogy 1989-ben Magyarországnak meghatározó szerep jutott az európai és részben a világtörténelem alakításában. Ezt nem szabad feledni, de nem is szabad azt gondolni, hogy minden itt történt és minden rajtunk múltott.²

Tóth Imre történész, a Soproni Múzeum igazgatója és a Nyugat-Magyarországi egyetem docense, akinek kutatási területe a 20. századi magyar-német, illetve a magyar-osztrák kapcsolatok történetének az alakulása, előadásában Magyarország, a Német Demokratikus Köztársaság és a Németországi Szövetségi Köztársaság 1989-ben fennállt sajátos egymáshoz való viszonyát elemezte. Részletesen szólt többek között azokról a változásokról, amelyek a magyar belpolitikában következtek be az 1970-es évek második felétől, illetve azon várakozásokról, amelyek az NDK állampolgáraiban fogalmazódtak meg 1989-ben – egy liberálisabb Magyarország-képet alkotva magukban – amikor is százával igyekeztek Magyarországon maradni. Az is elhangzott Tóth Imre előadásában, hogy ez a Magyarországon és részben Csehszlovákiában maradás miként hatott a fenti országok viszonyára, és milyen megoldási elképzelések merültek fel. Külön érdeme volt az előadásnak, hogy olyan új németországi levéltári kutatási eredményeire támaszkodott, amelyek alapvetően alátámasztották a korábbi előadásokon hallott egyes megállapításokat is.

Érdekes összefüggésre utalt előadásában Gyarmati György, a történelemtudomány kandidátusa, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti

---

² Az előadás bővített változata Páneurópai Piknik – ismert tények és fehér foltok címmel olvasható a Soproni Szemle jelen számában.

Leváltárának főigazgatója, a Pécsi Tudományegyetem habilitált docense. Ő a vasfüggöny és az állambiztonság kapcsolatát vizsgálva egy kevésbé az érdeklődés homlokterében álló tényre hívta fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy a vasfüggöny lebontása Magyarország keleti határain indult meg, amikor is a történelmi mélypontra süllyedt magyar-román viszony okán a magyar politika merőben új menekültügyi problémákkal szembesült. Magyar nemzetiségű román állampolgárok százai igyekeztek – nem egy esetben illegális úton – Magyarországra és a lehetőségek szerint onnét tovább nyugatra. Az 1980-as évek második felében nem kevés ilyen menekült léphette át a magyar-osztrák határt a magyar hatóságok tudtával. Nem véletlen tehát – jelezte Gyarmati –, hogy miközben a nyugati határon a vasfüggöny erodálását lehetett érezni a magyar-román határon a román fél jóvoltából új vasfüggöny volt kiépülőben. Vizesárok, szögesdróttal és fegyverhasználattal. A bomlás és a bontás akkor és onnét indult, fogalmazott Gyarmati György.³

3. kép. A konferencia hallgatósága. Bolodár Zoltán felvétele

S miként látták mindezen eseményeket, történéseket a szomszédok, pontosabban az osztrákok? Erre a kérdésre kereste és adta meg a választ nagy sajtóanyagot feldolgozó előadásában Deák Ernő történész, az Osztrák

---

³ Az előadás szerkesztett változata Az osztrák–magyar határnyitás és: a titkosszolgálatok társadalmi-politikai „lefokozása” címmel olvasható a Soproni Szemle jelen számában.

Tudományos Akadémia nyugalmazott munkatársa. Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően tizenévesen Ausztriába került előadó, aki az idők folyamán elismert történész, kutató és újságíró lett – a korabeli osztrák sajtó írásait elemezve nem egyszerűen csak az osztrák vélekedéseket összegezte, hanem bemutatta azokat a folyamatokat és ismereteket, amelyet az osztrák sajtó a különböző államokból megszerezve tárt az olvasók elé. Az elő-adásból kiderült, hogy a változások esetleges hatásai az osztrák közvélemény előtt sem voltak igazán ismeretesek, és a menekültek támogatása mellett bizonyos félelmek is megfogalmazódtak. Az osztrákok nehezen tudtak volna megbirkózni egy olyan nagy menekültáradattal, mint amilyennel 1956-ban szembesülniük kellett, és amelyet annak idején emberfeletti erővel és összefogással kezeltek, kivívva ezzel a magyarság és a világ megbecsülését és csodálatát. Kérdéses és azonban, hogy 1989-ben egy hasonló helyzet kezelése miként alakult volna. A bizonytalanság hátterében az a kérdés húzódott: „Mit tesz – vagy tenne – a Szovjetunió?”⁴

A jelentős érdeklődés mellett zajló konferencia utolsó előadása Gert Tschögl osztrák történész részéről hangzott el, aki a Burgenländische Forschungsgesellschaft kutatójaként 1989-ből több mint hat évtizeddel repítette vissza a hallgatóságot a múltba. 1921-től különböző családi élettörténeteken keresztül mutatta be a két szomszéd ország egyes esetekben nem is olyan nehezen átgárható határának a szerepét az Anschluß utáni időszakban. A magyar hatóságok és civilek eljárását, segítő szándékát mutatta be több olyan példán, amikor is a nemzetiszocialista Német Birodalom részévé vált és Ostmark névre „keresztelt” Ausztriából üldözöttek kerestek menedéket Magyarországon. A közreadott példák közül úgy tűnt, a kor magyar hatóságai korrekt módon jártak el a menekültekkel. Ezen eseményeknek, történéseknek a magyar-osztrák kapcsolatok történetében elfoglalt helye még további kutatásokat igényel. Remélhetőleg soproni és kismartoni kollegák a levéltári források lehetőségeivel élve e témakörben is új eredményeket hozó tanulmányokat jelentethetnek meg, a jószomszédi viszony jegyében a határ mindkét oldalán.

A konferencia – melyet jelenlétével tisztelt meg dr. Fodor Tamás, Sopron Megyei Jogú Város polgármestere is, aki délelőtti köszöntője után szinte valamennyi előadást végighallgatta – összességében új kutatási eredményeket felmutatva, újabb kutatási irányokat is kijelölve zárta programját. Előadásainak egy része átdolgozott formában a Soproni Szemle jelen számában olvasható, a teljes anyag pedig remélhetőleg hamarosan önálló konferenciakötetben is napvilágot láthat. Ez a történészkonferencia volt ugyanis az első olyan, alapvetően szakmai fórum, ahol függetlenül az érzelmeiktől, hitelesen, forrásokra építve kaphatott képet az érdeklődő az 1980-as évek nagypolitikájának egy kis szeletéről – egy olyan szeletről, amely a szétszakított Európa újbóli

---

⁴ Az előadás szerkesztett változata Magyarország a külpolitikai változások szövevényében. A Páneurópai piknik az osztrák sajtó tudósításai alapján címmel olvasható a Soproni Szemle jelen számában.

egységesülésének kezdetét jelentette. S ebben a Páneurópai Piknik, annak a szervezői, a korszak változásokat korlátozni nem akaró – vagy már nem tudó – politikusai meghatározó szerepet játszottak. S erről szóltak az előadások húsz esztendővel a sopronpusztai történések után, hitelesen, alaposan és érthetően.

MÉSZÁROS GYÖRGY | Regionális képzőművészeti kiállítás a határnyitás huszadik évfordulóján

A határnyitás huszadik évfordulójára rendezett ünneppsorozat részeként Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata kiállítással egybekötött képzőművészeti pályázatot hirdetett Győr-Moson-Sopron és Vas megyében élő és alkotó művészek, valamint e megyék felsőfokú művészeti iskoláinak hallgatói részére.

A tematikus pályázatok egyik alapvető problémája, hogy miként lehet a narratív tartalmat a vizualitás, a korszerű vizualitás nyelvére lefordítani. Hatványozottan érvényes ez ideológiai tartalmak esetén. Tudjuk, volt alkalmunk megtapasztalni ennek buktatóit. Így már a felhívás megfogalmazásakor nagy felelősség hárult a pályázat kiírójára, hogy a program mely elemét, hogyan és milyen értelmezési tartománnyal artikulálja. A mai képzőművészeti köznyelv egyébként is jobban kedvez az individuális és plurális megközelítésnek, amit a sémákra épített, uniformizált múlt vélt, vagy valós emléke csak felerősít. És hát ott van a történelmi távlat kérdése, a rálátás, a személyes élmény – a régióról lévén szó – emberközeli ereje. A pályázat megfogalmazói semmiképpen nem akarták az alkotókat e problematika csapdáiba behajszolni, amikor felhívásukat így fogalmazták: „Az elkészített pályaművek fejezzék ki az egységes és szabad európai gondolatot, az európai kultúra sokszínűségét, értékeit, a határok megszűnésének és a toleráns emberi kapcsolatoknak a jelentőségét.”

A kiállításra minden alkotó – a kiállítási tér szabta mérethatárok és a kiállítások alkalmával általában is megkívánt prezentációs szempontok figyelembe vételével – legfeljebb két festészeti, grafikai, illetve kispasztikai művel pályázhatott. A munkákat három helyszínen, a Győri Múzeumban, a Szombathelyi Képtárban, és a Nyugat-magyarországi Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézetében gyűjtötték, megkönyvitendő a régió művészei számára a részvételt.